

Tresors i museus

En aquest article es presenten alguns dels dipòsits patrimonials més importants de la diòcesi, i es reflexiona sobre la bellesa dels seus elements i el potencial dels continguts que poden generar, especialment en temps d'un progrés gradual de la secularització.

Text > **JOAN BOSCH BALLBONA**, historiador de l'art i professor de la Universitat de Girona

Tant com altres escenaris de l'Església —temples, convents i monestirs, arxius i biblioteques—, els museus diocesans i els tresors capitulars o parroquials són «llocs que són el temps» o «el temps convertit en lloc», per dir-ho amb l'expressió de Carlo Levi: escenaris idonis per a la reflexió sobre la naturalesa i la història d'aquesta religió i les formes en què s'ha manifestat i ha estat viscuda. Indrets generadors d'incomptables relats sobre la doctrina, la litúrgia i els rituals, els protagonistes reals o sobrenaturals de la història sagrada, la manera com l'art ha servit als seus propòsits i n'ha il·lustrat les conviccions, però també sobre les vides d'aquells religiosos o laics de qualsevol condició que han actuat i transitat en els escenaris de l'Església, des del bateig fins a la mort.

Hi ha, és clar, escenaris més eloqüents que d'altres, en funció del tracte que el pas del temps ha dispensat als edificis i els béns que s'hi aixoplugaven. N'hi ha que han suportat pitjor l'envelliment de les fàbriques i el seu ornament. N'hi ha que han patit greus danys i pèrdues durant els episodis bèl·lics i les etapes d'iconoclàstia. N'hi ha, finalment, que recorden robatoris de peces emblemàtiques o vendes i alienacions del patrimoni. Recordem, per exemple, les enormes destruccions provocades per la violència antireligiosa de l'estiu del 1936, que gairebé van fer emmudir els temples del bisbat, la venda de patrimoni de la catedral de l'any 1953 que documentà Teresa Avellí

>> *Llit de la Mare de Déu, al Museu del Tresor de la Catedral de Girona.*
(Foto: FRANCESC MIRALPEIX)

>> Museu del tresor de l'església de Sant Esteve d'Olot. Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI. FONS EL PUNT AVUI (JORDI CASAS FIGUERAS).

(2005-2006), o els robatoris i profanacions produïts en contextos de guerra antics, com els documentats i estudiats per Xavier Solà (2007), o ben recents, com el de l'arqueta banyolina de Sant Martí, els efectes del qual encara no s'han revertit del tot.

Naturalment, al bisbat gironí, alguns dels relats més complets —i, hauríem d'afegir, de més potència estètica— provenen d'àmbits o blocs patrimonials museïtzats, com els del Tresor de la Catedral i el del Museu Diocesà, creat el 1942 i integrat al Museu d'Art de Girona des del 1976.

El primer, instal·lat a les antigues sales capitulars, complementa amb una aportació superlativa les històries i les experiències estètiques procurades per la visita atenta a la catedral. Malgrat que la presentació actual (2021) —tan asèptica i tan centrada en una selecció força restringida d'obres mestres— n'hagi difuminat

el record, la seva col·lecció té l'origen en el «tresor» del temple, que aplegava, guardades amb pany i clau als armaris de les sagristies, les peces més preuades de l'equipament necessari per a la pràctica litúrgica i pietosa. A canvi, però, s'ha millorat la funcionalitat, s'han optimitzat les condicions de conservació i emmagatzematge de la resta de col·leccions capitulars i s'ha guanyat superfície expositiva en benefici, en particular, de peces tan espectaculars i excepcionals com el brodat de la Creació o tan precioses com el *Beatus* o la radiant creu de les Perles, i de l'exhibició d'altres elements artístics del patrimoni catedralici: les escultures del sant Carlemany o del sepulcre del bisbe Bernat de Pau, el reliquiari de la Verònica, el retaule de santa Helena, el llit de l'Assumpta o el vitrall de sant Martí i sant Francesc, trobat recentment, entre tantes altres.

Al bisbat gironí, alguns dels relats més complets i de més potència estètica provenen d'àmbits o blocs patrimonials museïtzats

Un repertori tan espectacular inspira interessants relats sobre les profundes arrels del temple, la litúrgia i la seva història —i sobre l'esplendor que podia atènyer—, la potència sagrada de les relíquies atresorades o, evidentment, sobre la història del capítol, l'organització i les activitats dels seus membres —entre les quals figurava l'impuls, el seguiment i el manteniment de la fàbrica de l'edifici—, la seva vida, la seva mort i les seves devocions,

>> *Museu tresor de la basílica de Santa Maria de Castelló d'Empúries.* (Foto: SERVEI D'ATENCIÓ ALS MUSEUS, SAM - MUSEU ARQUEOLÒGIC DE CATALUNYA, SECCIÓ GIRONA. FONS BOTET I SISÓ.)

de vegades materialitzades en regals o llegats de peces d'argenteria, indumentària sagrada o retaules. A banda d'una intensa experiència estètica —i estètica i espiritual per als creients— i un ric recorregut per la història de l'art, la iconografia i la trajectòria dels artistes més rellevants que van treballar a la diòcesi. Tot de relats, en fi, que ressonen amb més força gràcies, en el cas dels tresors catedralicis, a la concordança entre l'arquitectura, els béns que guarda i la proximitat d'aquests béns als escenaris en què van actuar i que els van dotar de sentit.

El fons diocesà del Museu d'Art de Girona es desplega per les sales de l'antic Palau Episcopal. Tot i que té uns orígens més tardans que la majoria de museus diocesans catalans —alguns dels quals van ser fundats durant els darrers anys del segle XIX—, el gironí es va formar (1942) reunint els materials aportats per col·leccionistes com el canonge Font o mossèn Pere Valls amb els aplegats abans i després de la Guerra Civil, ja fossin obres de procedència parroquial que es trobaven en condicions de conservació precàries o dolentes o obres que les accions de salvaguarda

van estalviar de la gran destrucció iconoclasta provocada per la Guerra Civil.

Entre els molts arguments que s'hi poden recrear, un dels més interessants és el de la història diocesana, particularment de la seva litúrgia i les seves manifestacions artístiques devotes. Es pot recordar, per exemple, l'etapa fundacional amb una joia patrimonial com l'ara portàtil de Sant Pere de Rodes, el món del clergat i el monacat medieval a través de l'insòlit seguici pintat a la biga de Cruïlles, la forma que la devoció va adquirir en la imatgeria relativa als grans protagonistes de la salvació i el santoral protector, o l'ornament de l'altar gràcies al conjunt de retaules conservats íntegres de Sant Miquel de Cruïlles, Sant Pere de Púbol, Santa Cristina de Corçà i la Mare de Déu de Canapost, o bé d'aquells que ens van arribar ja desmembrats

i que ens endinsen en l'art del segle XVI (majors de Sant Feliu de Girona, Santa Maria de Segueró, Sant Pere de Montgut, etc.).

La història desdibuixada

És clar, però, que una part fonamental de la història del bisbat cal evocar-la des de les esglésies parroquials. Malauradament, després de les devas-

tacions produïdes per la febrada iconoclasta del 1936, hi ha massa casos en què això resulta complicat: són molts els temples que tenen dificultats per il·lustrar la seva història, més enllà de l'eloquència que té l'edifici de l'església, perquè l'equipament i l'ornament de les naus i de les capelles o bé s'ha perdut o bé havia estat traslladat als espais museístics abans del cataclisme de la Guerra Civil.

Evidentment els espais més significatius

Una part fonamental de la història del bisbat cal evocar-la des de les esglésies parroquials, malgrat que hi ha massa casos en què això resulta complicat

són aquells que encara atresoren alguna porció del tresor litúrgic o del sistema ornamental que envoltava els altars, més o menys monumental. I encara més si han estat afortunades de conservar un llegat documental o records fotogràfics del que es va perdre per culpa de les destruccions. En aquestes condicions, són escenografies ideals per reconstruir un capítol fonamental de la història del catolicisme: el de les conviccions dels fidels de qualsevol condició social —des dels més acomodats fins als més senzills i de supervivència més dura i precària— i la forma de viure-les quotidianament. Sense oblidar que aquests ambients també són propicis per reconstruir la institució rectoral, una frontissa institucional clau entre la jerarquia religiosa i l'alta doctrina i la congregació dels fidels i la seva realitat, de vegades extremadament dura.

En aquest sentit, són molt persuasives esglésies parroquials com Santa Maria d'Arenys de Mar, Sant Martí d'Arenys de Munt, Santa Maria de Cadaqués, Sant Romà de Lloret de Mar, Santa Maria de Palamós o Santa Cristina d'Aro, que conserven una part o la totalitat del retaule major. O la de Sant Pere de Navata, amb el seu excepcional presbiteri en *trompe-l'oeil*. O les esglésies dels monestirs de Vilabertran i de Sant Esteve de Banyoles i el protagonisme que en la seva presència actual hi tenen l'esplèndida creu gòtica o la resplendent arqueta de plata.

Però encara ho són més aquelles esglésies parroquials que a la salvaguarda d'algun dels seus retaules hi sumen la d'una part substancial del tresor, en forma d'orfebreria o de paraments per a la litúrgia, que, a més, han aconseguit museïtzar. Penso en els casos de Sant Esteve d'Olot, Santa Maria de Castelló d'Empúries o Santa Maria de Palamós, en les seves iniciatives de patrimonialització —la de Palamós, reeixida en part gràcies a una subscripció popular— dels antics tresors de sagristia, abans guardats amb pany i actualment ben custodiats, conservats i exhibits, fet que possibilita la contemplació, a Olot, per exemple, de la fascinant pintura del *Crist abraçat a la creu* del Greco i, a les dues esglésies empordaneses, dels reculls de rutilants peces d'orfebreria i d'imatgeria en plata.

En tot cas, sigui quina sigui la seva condició institucional —diocesana, parroquial, capitular—, aquests àmbits museïtzats són ambients singularíssims gràcies al seu poder de convocar la contemporaneïtat dels temps. Sobretot del passat amb el present, però també amb el futur quan, en visitar-los, ens abelleix de pensar sobre l'esdevenidor del fenomen declinant del catolicisme i del seu immens patrimoni, quan pensem en com s'explicarà i es gestionarà en el marc d'una societat més secularitzada i des de la

història cultural i la cultura del patrimoni. És a dir, quan pensem en la possibilitat que l'administració laica, probablement, s'hagi d'involucrar encara més en la cogestió d'aquest llegat, avançant en la patrimonialització, o en el fet que, per transitar per aquell llegat, caldran figures de mediadors capaços, esperem-ho, de recordar-ne la transcendència, el prodigiós simbolisme que va generar o la força espiritual que va atènyer. En definitiva, la lluminositat i les ombres d'aquell univers de creences.

>> Església de Sant Pere de Navata, amb els retaules pintats en *trompe-l'oeil*. (Foto: CENTRE DE RESTAURACIÓ DE BÉNS MOBLES DE CATALUNYA)